

\*

## 2. Hoşgörü \*

### *Voltaire*

"Voltaire" müstear adını küçük yaşlarından itibaren benimseyen François Marie Arouet, 1694'te Paris'te doğdu ve yine burada 1778'de öldü. Yorulmak bilmez bir şair, tiyatro yazarı, romancı ve tarihçiydi. Ayrıca bir risale yazarı ve mizahçı olarak, gelmiş geçmiş en başarılı propagandacılarından sayılır. Örgütlü dinleri tartıştığı aşağıdaki metinde görüleceği gibi, Fransız Aydınlanması'nın önde gelen entelektüellerinden addedilmesinin hakkını vermektedir. Belgenin alındığı *Felsefî Sözlük* (Dictionnaire philosophique, 1764), Voltaire'in de katkıda bulunduğu ve devrin filozoflarının işbirliği ile yazılmış olan *Ansiklopedi*'nin temel maddelerini ihtiva eder. Ancak, birçok maddeyi yeniden düzenlemiş, bazı yeni metinler eklemiş ve hepsini 1764'te ayrı bir

---

12 Montaigne'in "Zalimlik Hakkında" adlı metniyle karşılaştırınız (sf. (696)).

kitap olarak bastırmıştır. Voltaire'in hicivlerinin en gözde hedeflerinden biri de Hristiyanların dinsel nedenlerle başvurdıkları zulümlerdir.

Hoşgörü nedir? İnsanlığın bir parçasıdır. Hepimiz zayıflık ve hatalarla doluyuz; bu nedenle, herkes diğerlerinin ahmaklıklarını affetsin – çünkü doğanın ilk kanunu hoşgörüdür. (...)

Constantine (Hristiyan olan ilk Roma İmparatoru) tüm dinlere izin veren bir ferman yayınlamakla başladı ve zulmederek bitirdi. Ondan önce Hristiyanlar yüzünden bir sürü gürültü patırtı çıkmıştı, bunun tek sebebi devlet içinde yeni bir taraf oluşturmaya çabalamalarıydı. Romalılar çok daha küçük gördükleri Mısırlıların dinine izin vermişti. Roma bu dinlere neden izin veriyordu? Çünkü ne Mısırlılar ne de Yahudiler imparatorluğun antik dinini ortadan kaldırmayı düşünüyordu ve karada ve denizde din değiştirecek kişilerin peşinde koşmuyorlardı; sadece para kazanmayı düşünüyorlardı; ama Hristiyanlar inkâr edilemez biçimde kendi dinlerinin baskın din olmasını istiyordu. Yahudiler Jüpiter heykelini Kudüs'te görmekten dolayı acı çekmiyordu ama Hristiyanlar bu heykeli başkentte (Roma'da) bile görmek istemiyordu. Aziz Thomas dürüstçe, eğer Hristiyanlar imparatorları tahtından indirmiyorsa, bunun sebebinin güçlerinin yetmemesi olduğuna yemin ediyordu. Onların fikirleri gereği tüm dünya Hristiyan olmalıydı. Bu yüzden tüm dünya kendi dinlerine geçene kadar tüm dünyaya düşmandılar.

İtiraf ediyorum, Yahudiler de barbar bir millettir. Paris veya Londra kadar bile hak iddia etmedikleri ufak ve şanssız bir memleketin bütün yerlilerinin gırtlaklarını acımasızca kesebilirler. Ancak Naaman Ürdün'de yedi defa nehirde yıkanıp cüzamdan kurtulduğunda - ona sırrını öğreten Elişa'ya olan minnettarlığını göstermek için kendisinin de Yahudilerin tanrısına tapmak istediğini söyleyip kendi kralının da tanrısına tapma hakkını saklı tutmak istediğinde, Elişa'dan bunun için izin istemiş ve Elişa bunun için izin vermiştir (bkz. Tevrat, 2. Krallar, Bölüm 5). Yahudilerin kendi tanrıları vardı ama başka milletlerin kendi tanrılarına sahip olmasına şaşmıyorlardı. (...) Onların bu saçma tutkularını taklit ettik ama bu konudaki hoşgörülerini almadık.

Kendisiyle aynı fikirde olmayan başka bir insana, kardeşine, zulmeden her insanın bir canavar olduğu açıktır. Bunu anlamak hiç de zor değildir. Ama hükümetler, hâkimler, prensler! – Kendilerinden farklı bir inanca sahip olanlara nasıl davranır? Eğer güçlü yabancılar onlarla ittifak kurmaya çalışır. Koyu bir Hristiyan olan I. Francis, Müslümanlarla koyu Katolik V. Charles'a karşı ittifak kurmuştur. I. Francis ayrıca imparatora karşı ayaklan-

maları için Almanya'daki Luthercilere para vermiş ama önce, âdet olduğu üzere kendi ülkesindeki Luthercileri yakmıştır. Onları Saksonya'da desteklemesi de, Paris'te yakması da politika icabıdır.<sup>13</sup> Ama sonuç ne olmuştur? Zulüm din değişimini hızlandırır. Fransa kısa süre sonra yeni Protestanlarla dolmuştur. Önce asılmaya boyun eğmiş, bir süre sonra kendileri insan asma-ya başlamışlardır. İç savaşlar yaşanacaktır; ardından Aziz Bartholomeo gelecektir, ardından da dünyanın bu köşesi antiklerin ve modernlerin cehennem hakkında söylediği her şeyden daha kötü hale gelecektir. (...)

Tüm dinler içinde şüphesiz hoşgörüyü en çok telkin edeni Hristiyanlıktır, ancak bugüne kadar Hristiyanlar insanlara karşı pek hoşgörüsüz olagelmıştır. (...)

Mütefekkir Gnostikler [ve] (...) Cerinthusçular<sup>14</sup>, Hz. İsa'nın talebeleri Hristiyan adını almadan önce de mevcuttu. Kısa zamanda otuz kiliseleri oldu, her birinin de ayrı cemaati vardı; ilk yüzyılın sonlarında Küçük Asya'da, Suriye'de, İskenderiye'de ve hatta Roma'da Hristiyanların otuz tarikatı mevcuttu.

Roma hükümeti tarafından küçük görülen ve muğlaklıklarının arkasına gizlenen bu tarikatlar saklandıkları deliklerde bile birbirlerine zulmediyordu, yani birbirlerini ayıplıyorlardı. Bu sefil koşullar içinde sadece bunu yapabiliyorlardı. Neredeyse tamamen insanlığın en aşağı tabakasından oluşuyorlardı.

Nihayet bazı Hristiyanlar Platon'nun dogmalarını kabul ettiklerinde ve Yahudilerden farklı olarak dinlerine birazcık felsefe kattıklarında sayıları ciddi biçimde arttı ama daha da fazla tarikata bölündüler, ondan sonra da Hristiyan Kilisesi asla bir daha birleşmedi. Bunun kaynağı Yahudilerin Samiriyeliler, Ferisiler ve Sadukiler olarak ayrılmasıydı<sup>15</sup> (...) Bu ayrılma daha dinin çocukluk aşamasında başlamıştı; bu ayrılıklar daha ilk imparatorların döneminde maruz kaldıkları zulümler devam ederken bile devam etmişti.

13 Avrupa'da, özellikle de erken On Altıncı yüzyıl Fransa'sındaki din politikalarına yapılan bu atıflar çoğunlukla doğrudur. (y.n.)

14 Gnostikler erken dönem Hristiyanlarının arasına karışmış mistik sapkınlar, ruhsal yorumlamalarında bazı Yunan geleneklerini kullanıyorlardı. Cerinthus'un (İ.S. ilk yüzyılın sonları) takipçileri Gnostiklik ve Hristiyanlığı Yahudilik ile harmanlamaya çalışıyorlardı. (y.n.)

15 Samiriyeliler Filistin'deki Samiriye'de bulunan bir dini cemaat idi, Yahudilerle birlikte Mısır'a sürülmüşler ama her zaman Musa'nın geleneğine İsrailoğullarından daha fazla sahip çıktıklarını iddia etmişlerdi. Ferisiler ise kabul edilmiş bir Yahudi mezhebiydi ancak 70 yılında Kudüs düşene kadar ayrı bir öge olarak yaşadılar. Daha önceleri, Hz. İsa'dan önceki birinci ve İkinci yüzyıllarda "sapkın" Yahudi hükümdarlar yerine yabancı, çoğu zaman da Romalı güçlere meyil verdiler – bu yüzden folklorik kimlikleri ihanetle özdeşleşmişti. Sadukiler ise Ferisilere en sert biçimde karşı çıkan ve saldıran Yahudi aristokratlarıydı. (y.n.)

Şehitler çoğunlukla biraderler tarafından dönme olarak adlandırılıyordu; Karpokrat Hristiyanlar Roma cellatlarının kılıçları altında tükenirken Ebionitler tarafından aforoz ediliyordu, Ebionitler ise Sabellianlar tarafından aforoz edildiler.<sup>16</sup>

Bunca yüzyıl süren bu korkunç ihtilaflar karşılıklı olarak birbirimizin hatalarını affetmemiz gerektiğini gösteren çok çarpıcı bir derstir: İhtilaf insan türüne musallat olmuş büyük bir kötülüktür ve tek çaresi de hoşgörüdür. (...)

Ben (yani hükümdar) cehaletin ve saflığın üzerine bina edilmiş bir itibara ve güce sahibim. Karşımda yerlere kapanmış adamların kafasını ayakla-rımla çiğnerim; kalkıp yüzüme bakarlarsa yok olurum; bu yüzden demirden zincirlerle toprağa bağlanmaları gerekir. Çağlar boyu süren fanatikliğin güçlendirdiği insanların aklı böyle çalışıyordu. (...)

İlk Hristiyanlar dönemini hatırlatan bir mezhep varsa, o da Quaker inancıdır.<sup>17</sup> Havariler Kutsal Ruh'u almıştır; Quaker'lar da öyle. Havariler ve öğrenciler üç veya dört kişi toplanıp üçüncü katta konuşturlardı; Quaker'lar ise aynısını zemin katta yapıyor. Aziz Pavlus'a göre kadınlar da vaaz verebilir ve yine aynı Aziz Pavlus'a göre vaaz vermeleri yasaktır: Quaker'lar ilkinin erdemini kabul edip ona göre vaaz veriyor.

Havariler ve öğrenciler sadece evet veya hayır diyerek yemin ederdi; Quaker'lar da başka biçimde yemin etmiyor.

Havariler ve öğrenciler arasında hiçbir rütbe veya kıyafet farkı yoktu; Quaker'lar düğmesiz yakalı kıyafetler giyer ve hepsi bir örnektir.

Hz. İsa havarilerinden hiçbirini vaftiz etmemişti; Quaker'lar da vaftiz ol-maz. (...)

Dostlarım, tüm toplumlara bazı kürsülerden şiir ve düzyazı biçiminde hoşgörü hakkında vaaz verirken, bu gerçek insan seslerinin kiliselerimiz-deki orglarda çınlanmasını sağladığımızda doğa için bir şey yapmış oluruz, insanlığı tüm haklarıyla birlikte yeniden onaylamış oluruz; Ben hoşgörüsüzüm demeye cüret eden bir eski Cizvit veya eski Jansenci ile karşılaşamayız. Her zaman hoşgörüsüzlüğü körükleyen barbarlar ve hileler olacaktır ama bunu açıkça söyleyemeyeceklerdir – bu bile bir kazanımdır. (...)

16 Ebionitler Yahudilerden kopan bir erken dönem Hristiyan grubuydu, Hz. İsa'nın Tanrı olduğuna inanmayı ve Aziz Pavlus'un papalık görevini kabullenmeyi reddediyorlardı. Hz. İsa'dan sonra İkinci yüzyılda da etkin olan Karpokratlar isimlerini bir Gnostik olan Carpocrates'ten almışlardı. Sabellianlar ise erken Üniteryen inancın, yani Ebionitler kısmen kabul etse de Hz. İsa'nın Tanrılık vasfını hiç kabul etmeyen bir inancın, Üçüncü yüzyıldaki öğreticilerinden olan Sabellius'un ta-kipçileriydi. (y.n.)

17 Voltaire, ilk defa gençliğinde İngiltere'de kalırken tanıştığı Quaker'lara büyük sempati beslemiştir. Bu bölümde onları zulüm gören mezheplerin modern bir örneği olarak göstermiştir. (y.n.)

Bugün bilinen dünyanın neredeyse dördüncü kıtasını oluşturan İngiliz Amerikası'nda tam bir vicdan hürriyetinin tesis edilmiş olduğunu görmemiz gerek; burada bir insan Tanrı'ya inandığı sürece her din iyi karşılanmaktadır; bu halde ticaret gelişmekte ve nüfus artmaktadır.

Roma İmparatorluğu'ndan bile büyük olan Rus İmparatorluğu'nun ilk yasası tüm mezheplere hoşgörü göstermektir. (...)

Dostlarım, hâlâ hoşgörüsüz olanlar sadece bazı keşişler ve en az bu keşişler kadar barbar olan bazı Protestanlardır.

Bu kızgınlık bizi öylesine ele geçirmiş ki, uzun süren yolculuklarımızla bu kavgayı Çin'e, Tonkin'e [Güneydoğu Asya] ve Japonya'ya taşıdık. Bu güzel ülkeleri vebayla tanıştırdık. İnsanoğlunun en hoşgörülü milletlerini inatçı insanlara dönüştürdük. Bizi nazıkçe karşılayan bu insanlara daha en baştan, "Dünya bizim hakkımızdır, her yerde efendi biz olacağız,"<sup>18</sup> dedik. Bu yüzden bizi sonsuza dek düşman bildiler. Kan denizleriyle bedeli ödenen bu dersi öğrenmemiz gerekir.

Önceki maddeyi yazan kişi bir Quaker'la, bir Anabaptist'le, bir Socinusçuyla, bir Müslüman'la vb. aynı sofrada yemek yiyebilecek, değerli bir adamdır. Bu medeniyeti daha da ileri götüreyim: Türk kardeşime, "Gel de tavukla pilav yiyelim ve Allah'a dua edelim; dinin çok saygın bir dine benziyor; tek bir Tanrı'ya tapıyorsun; her yıl gelirinin kırkta birini sadaka olarak vermek zorundasın [zekat]; bayram geldiğinde düşmanlarınla barışman gerekiyor. Tüm dünyaya iftira atan bağnazlarımız yüzlerce defa sizin dininizin başarılı olmasının sebebinin tamamen bedensel bir din olmasından kaynaklandığını söylediler. Zavallılar, bize yalan söyledi! Dininiz oldukça çetin, günde beş defa ibadet etmeniz gerekiyor; en katı orucu uyguluyorsunuz; bizim dini liderlerimizin özendirdiği şarap ve alkollü içkiler size yasak; sadece hepsine bakabilecek olanlara (bu da çok az kişi demek) dört kadın alma izni var ve bu kısıtlama ile canı Davut'a on sekiz kadınla, kardeşinin katili Süleyman'a cariyeleri hariç yedi yüz kadınla evlenme izni veren Yahudilerin belinin gevşekliğini ayıplıyor," diyebilirim.

Çinli kardeşime, "Gel hiçbir seremoni olmadan beraber yemek yiyelim, çünkü yüzümü eğitmeyi sevmem ama belki de en bilge ve en eski yasanızı sevdim," diyebilirim. Neredeyse aynılarını Hindistanlı kardeşime de söyleyebilirim.

Ama Yahudi kardeşime ne söyleyebilirim? Onu akşam yemeğine davet edebilir miyim? Evet, ama yemek sırasında Baalam'ın eşeğinin anırmasına; Ezeziel'in yemeğini bizimkiyle karıştırmasına; bir balığın misafirlerden biri-

18 Bkz. Azurara, *Gine'nin Keşfinin ve Fethinin Günlüğü*, s. 319-321, ve III. Paul, *Sublimis Deus*, s. 330-331.

ni yutmasına ve üç gün midesinde gezdirmesine; bir yılanın lafa girip karımı baştan çıkarmasına; bir peygamberin gelip Hoşea gibi beş frank ve bir kile arpa karşılığında yaptığı gibi, karımla yatmanın iyi fikir olduğunu düşünmesine; hepsinden önemlisi hiçbir Yahudi'nin antik Yahudi uygulamasına göre borular çalarak evimin içinde gösteriş yapmasına, duvarlarımı yıkmasına ve benim, babamın, annemin, karımın, çocuklarımın, kedimin ve köpeğimin gırtlığını kesmesine izin vermezse<sup>19</sup>. Gelin dostlarım, barış içinde yaşayalım ve benedicite'yi [şükür duası] söyleyelim.

\* Voltaire, *Felsefi Sözlük*, Boston, J. P. Mendum, 1836, s.360-363.